

GAZİ TÜRKİYAT
BAHAR / 2023

YAYIN DEĞERLENDİRME / Reviews

Atf / Citation

AKARSLAN, Z. (2023). "Molla Münir Hادیev (2022). Başkurt Tarihi (haz. Zafer Sever). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 128 s. ISBN: 978-625-408-263-4". *Gazi Türkiyat*, 32: 219-221.

Geliş / Submitted 29.03.2023

Kabul / Accepted 28.04.2023

DOI 10.34189/gtd.32.014

BAŞKURT TARİHİ

Molla Münir Hادیev (2022). Başkurt Tarihi (haz. Zafer Sever). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 128 s. ISBN: 978-625-408-263-4

Zeynep AKARSLAN*

Başkurtlar İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk toplulukları arasında yer almaktadır. Ülkemizde Başkurtlar üzerine yapılan çalışmaların daha çok dil üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Şüphesiz onlarla ilgili en kıymetli çalışma Başkurt Türk'ü Zeki Velidi Togan tarafından yayımlanan *Başkurtların Tarihi* adlı eserdir. Bununla beraber son zamanlarda, onların tarihleri üzerine yapılan çalışmalarda tedricen bir artış da söz konusudur. Türkçeye tercüme edilen S. İ. Rudenko ve R. T. Kuzeyev'in eserleri yayımlanan önemli eserler arasındadır.

Molla Münir Hادیev tarafından kaleme alınan *Başkurt Tarihi*, Başkurtlar hakkında yapılan ilk müstakil çalışmalar arasında yer almaktadır. Hادیev kitabı neşretmeden önce Başkurtlar hakkındaki yazılarını *Şura* dergisinde tefrika hâlinde yayımlamış, okuyucular tarafından beğenilmesi üzerine bu yazıları bir araya getirerek 1912 yılında Kazan'da neşretmiştir. Bu eser 2022 yılında Zafer Sever tarafından notlandırılarak Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır. Ayrıca Abdrahman Fahretdinov'un *Başkurt Tarihi* (Ufa, 1925) adlı eseriyle birlikte 2007 yılında Rusçaya tercüme edilmiştir.

Din adamı kimliğiyle tanınan Hادیev, aynı zamanda tarihçi ve pedagoğ olarak da bilinmektedir. 19. yüzyılın önemli ilim merkezlerinden olan Kazan'da yetişmiş, burada medrese eğitimi aldıktan sonra genç yaşta önemli görevler üstlenmiştir. XIX. yüzyılda İslamî uyanışın temsilcilerinden olmasıyla ön plana çıkmış ayrıca dönemin önemli fikir insanlarından Cemaleddin Afganî'nin *Afganistan Tarihi* eserini Tatar diline çevirmiş ve 1905 İhtilali'nin ardından Rus Çarlığı içerisinde yaşayan toplulukların

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Kafkas Dil ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE. zeynep.akarslan@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3134-2332

millî uyanışının temellerinin atıldığı bu dönemde *Yıldız ve Şûrâ* gibi ön plana çıkan gazete ve dergilerde yazılarını yayınlamıştır. 71 sayfalık *Başkurt Tarihi* adlı eser Tatar Türkçesiyle yazılmıştır.

Eserde ana hatlarıyla; Başkurtların kökeni, nüfusu, coğrafyası, gelenek görenekleri, İslamiyet'i kabul etme serüvenleri, şehirleşmeleri, Rusya'nın Başkurt topraklarını işgali ve Ruslara karşı gerçekleştirilen Başkurt isyanları konu edilmektedir. Eser, "bu kitabın muhtevası" başlığıyla başlamaktadır ve kendi içinde Roma rakamıyla verilen 11 bölüme ayrılmıştır. I. bölümde eserin muhtevası ile birlikte Başkurtların Rusya işgaline uğramadan önce yaşadıkları coğrafya ve nüfusları ele alınmıştır. Hadiyah'e göre Başkurtlar, Ural çevresinin en eski sakinleri arasında bilinmesine rağmen bu bilgi doğru değildir. Ancak Arap tarihçilerin IX. yüzyıldan başlayarak Başkurt adını zikretmeleri, İdil-Ural coğrafyasındaki varlıklarını kanıtlar niteliktedir. Eserin II. bölümünde Başkurtların kökeni hakkında ortaya atılan iddialar değerlendirilmiştir. Molla Münir, eserin bu bölümünde Başkurtların Türk soylu olduğunu birçok tarihçinin görüşüne dayanarak açıklamıştır. Bu konudaki referansları ise Florinski, Ebü'l Fida ve Kazvî'nî gibi önemli kimselerdir. III. bölümde ise Türk-Macar olarak adlandırılan Vengerlerin aslında Başkurt olmaları üzerinde durulmuştur. Molla Münir, bu konuyu dil ve din açısından ele alarak incelemiştir. Bu konu eserde ayrıntılı olarak ele alınmış ve Başkurt adıyla ilgili izahlar eserde yer almıştır.

Eserin IV. bölümünde Başkurtların Müslüman olmadan önceki dinleri ve İslamiyet'i kabul ediş serüvenleri anlatılmıştır. Buna göre Başkurtların İslamiyet'i kabul etmeleri İdil Bulgarlarının Müslüman olmasıyla eş zamanlıdır. İdil Bulgarları döneminde kısmen Müslüman olan Başkurtlar, Altın Orda Hanları Berke ve Özbek Han döneminde büyük çoğunlukla Müslüman olmuşlardır. Ayrıca eserin bu bölümünde Başkurtların ilmî bilgisine de değinilmiştir. Buna göre Başkurtların "bazı yıldızların ismini ve faydalarını bilmek, eski hanlarına dair rivayetler ile tarihî şiirleri ezberlemek, kendi uruk ve mensup olduğu hanı bilmek" gibi görevleri vardır. Eserin V. bölümünde Başkurtların eski idare şekilleri ve tarihin hiçbir döneminde müstakil bir devlet kuramayan Başkurtların kendi istekleriyle Rusya'ya tabi olmaları ele alınmıştır. Rusya'ya tabi olduktan hemen sonra şehirleşme başlamış hemen akabinde ise Rus nüfusun bölgeye göçü hızlanmıştır. Başkurt topraklarına göç eden Ruslar arasında suça karışmış kimselerin de olması bölgedeki huzuru bozarken, bu durum yüzyıllar sürecektir. Başkurt isyanlarının da temeli olacaktır. Eserin VI. bölümü Rus dış siyasetinin temellerini atan I. Petro ve onun planlarının Başkurt tarihine etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu dönemde kurulan Orsk şehri Rusya için Orta Asya'ya açılan bir kapı niteliğindedeydi ve bu dönemde Başkurt isyanlarının önüne geçmek için Taymas Şaymov ön plana çıkarılmıştı. Buna rağmen bu dönemde çıkan Başkurt isyanları çok kan dökülmesine sebep olmuş ve iki yıl sürmüştür.

Eserin VII. bölümünde Başkurt topraklarına komşu Kazak topraklarının Rusya'ya dâhil edilmesi, Ebu'l-hayr Han'ın Başkurt isyanını tertip etmek ve yönetmek için takip

ettiği siyaset ile onun Başkurt topraklarına gelişi ele alınmıştır. VIII. bölümde ise kendini Kazakların atası Sultan Giray olarak tanıtan Karasakal İşan'ın ortaya çıkışı ve Başkurtlar ile Kazaklar için tehlikesi anlatılmıştır. Bu dönemde Başkurtlar tarafından Rusya'ya karşı başkaldırılarının artması yine Ruslar tarafından kanlı şekilde bastırılmıştır. Eserin IX. bölümünde Orenburg ve bu şehrin kurucusu, Türk-Rus ilişkilerinin önemli isimlerinden biri olan Neplüjev'den bahsedilmiştir. Bu dönemde, Başkurtlar arasında gizli cemiyetlerin varlığı ortaya çıkmış ve Rusya'ya karşı yeni ayaklanmalar gerçekleşmiştir. X. bölümde, Tevkelev ve Kazak topraklarının bu dönemde Rusya'ya bağlanması konusu anlatılmıştır. Eserin son bölümü olan XI. bölümde ise Başkurtlar arasında oldukça ünlü olan Abdullah Molla'nın ortaya çıkış serüveni ele alınmıştır. Abdullah Molla ise önce Ruslar tarafından ele geçirilmiş, ardından öldürülmüştür.

11 bölümden oluşan *Başkurt Tarihi* adlı eser, Başkurtların kökeninden Rus işgali yıllarındaki isyanlara kadar geniş bir tarihî sürecin ele alındığı önemli bir kaynak kitabıdır. Çalışma yalnızca Türkiye Türkçesine aktarılmamış, yazar tarafından esere "Giriş", "Baskurt Tarihinin Kaynakları" ve "Kaynakça" bölümleri de eklenmiştir. "Baskurt Tarihinin Kaynakları" bölümünde Molla Münir Hادیev'in kullandığı Rus, Arap, Fars ve Türk-Tatar kaynaklarının yanı sıra Baskurt tarihi ile ilgili referans eserlere de yer verilerek kaynak çeşitliliği sağlanmıştır. Bu yüzden bu bölüm ayrıca bir bibliyografya olarak değerlendirilebilir.

Düşüncelerinden dolayı ölüm tehditleriyle karşı karşıya kalan, buna rağmen reform temsilcisi olarak ün kazanan Molla Münir Hادیev, çalışmayı Türkiye Türkçesine kazandıran Sever'e göre, "yaşadığı bölgede etkin aydınlanmacı ve ceditçi hareketin içinde yer alan bir figürdür. Fakat ilim adamlığı kimliği bakımından Kazan entelektüelleri arasında önde gelen bir şahsiyet değildir".**

Baskurt Tarihi'nde Hادیev'in kullandığı bazı ifadelerden onun Rus etkisinde kaldığı görülmektedir. Bu durum Sever tarafından, "Rusya Müslümanları arasında özgürlükçü bir hava olmasına rağmen Çar'ın gölgesinin hâlâ Türk-Tatar aydınlarının üzerinde olduğunu göstermektedir" şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye Türkçesine kazandırılan bu çalışma İdil-Ural çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

** Molla Münir Hادیev (2022). *Baskurt Tarihi*. Haz. Zafer Sever. İstanbul: Ötügen Neşriyat. s. 26.